Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies
15/2 Kış-Winter 2015

Türklerde At Kurbanı ve Dede Korkut'taki İzleri*

The Horse Sacrifice of Turks and its Traces in Dede Korkut

Arş. Gör. Umut ÜREN**

Özet

Bozkır hayatının vazgeçilmezi olan atın, Türk kültür tarihinde müstesna bir yeri vardır. Rakibe karşı üstünlük kurmada kullanılan bir savaş aracı olmasının yanında, günlük hayatın hemen her noktasında atın önemli bir yer işgal ettiğini görmekteyiz. Göçer evli hayat tarzında; yük taşımadan, hem et hem de süt bakımından, gıda teminine kadar en çok tercih edilen hayvan, attır. Bunun yanında atın, Türk'ün hayatında mistik bir yerinin de olduğu bilinmektedir. Eski Türk inancının gereği olarak yaratıcıya takdim edilen kurbanların başında atı görmekteyiz. Kurban olarak kesilecek atın cinsiyetinden rengine kadar birçok kıstas ve ritüelin olduğu bilinmektedir. Ayrıca ölen bir kişinin ölü aşı olarak da o kişinin atının kesilmesi ve etinin dağıtılması oldukça erken dönemlerden beri Türkler arasında sürdürülen bir gelenektir. İslamiyet'e geçişten sonra da Türkler için at kurbanından ve ölü aşı olarak dağıtılıp yenmesinden vazgeçmenin pek kolay olmadığı anlaşılmaktadır. Atın Türk kültür hayatındaki bu ilginç rolünün izlerine birtakım eski Türk destanlarında da rastlıyoruz. Bunun en belirgin örneklerinden biri olan Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatmalarda at, hemen her yönüyle karşımıza çıkmaktadır. İncelememizde, Dede Korkut Kitabında, atın kurban edilmesi ve ölü aşı olarak dağıtılması ile ilgili tespitler tarihî veriler ışığında eski Türk inanç ve pratiklerindeki yeriyle karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: *Eski Türk Dini, at kurbanı, Dede Korkut.*

Abstract

Horse, considered as one of the essentials of nomad life, has had a unique role in history of Turkish culture. We have noted that horses have taken very important place in almost every sphere of life beside the fact that it is an useful instrument utilized during wars in order to gain the upper hand against the enemies. The most favorite animal has been horse in the nomad type of life in terms of its burden capacity, flesh and milk and supply of food. Beside it is known that horses have a mystic meaning in the life of Turks. As a necessity of old Turkish belief, horses have came first to be sacrificed for the creator. It is known that there has been a lot of criterion and ritual for the sacrificed horse such as its gender and color. Another ancient tradition practiced since the very early era of Turks is to cut the horse of the dead man and distribute it to the relatives. It is understood that it has not been easy to give up the tradition of horse sacrifice and distrib-

---

* Bu makale ilk olarak, E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen "III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi: Dede Korkut ve Türk Dünyası" (19-23 Ekim 2015, Çeşme-İzmir) adlı kongrede bildiri olarak sunulmuştur. Mevcut makale söz konusu bildirinin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

** Ege Üniversitesi, TDAE, Türk Tarihi ABD, umuturen@gmail.com

uting it after the acceptance of Islam. We observe the traces of the interesting role of horse in the history of Turkish culture in some of the old Turkish epics. Horses have been introduced in almost every ways in the narratives of Dede Korkut, one of the significant examples among these epics. In our paper findings about the practice of sacrificing horse in the Book of Dede Korkut will be comparatively analyzed in ancient Turkish belief and practices by the help of historical data.
Keywords: *Religion of Ancient Turks, horse sacrifice, Dede Korkut*

Türkçe sözlükteki karşılığı; *"dinin buyruğunu veya bir adağı yerine getirmek için kesilen hayvan"* **[Türkçe Sözlük 2011: 1529]** olan kurban, Türklerde İslamiyet'ten önce de var olan ve kökü oldukça eskilere dayanan bir uygulamadır. Arapça kökenli "kurban" kelimesi günümüzde Müslüman Türklerin hemen hepsinde müşterek bir biçimde kullanılırken bazı Türk boyları ise Farsça "hüdayi" kelimesinin varyantı olan "kuday" kelimesini benimsemişlerdir. Yakutçadaki "kereḫ" ve birtakım Şamanist Türk topluluklarındaki Moğolca kökenli "tayılga-hayılga" gibi kelimeler yine kurbanı ifade etmek için kullanılmaktadır **[İnan 2000: 97-98]**.

Kaşgarlı Mahmud'un eseri Divan-ı Lügat'it Türk'te yer alan "yağış" kelimesi, eski Türkler için kurbanı ifade etmektedir.[1] Bu tabir, Türklerin İslamiyet'ten önce Tanrı'ya yakınlık sağlamak, dilek dilemek ve şükran göstermek için kestikleri hayvanları ifade etmek için kullanılmıştır. Yine Kaşgarlı'nın eserinde geçen "ıduk" kelimesi de bir tür kurbanı temsil etmektedir.[2] Türklerin, kutlu ve mübarek olan her nesne için bu tabiri kullandıkları bilinmektedir. Doğaya bırakılan, sütü sağılmayan, yük vurulmayan ve yünü kırkılmayan hayvanlar için de aynı tabir kullanılmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere eski Türkler için kurban, yalnızca kan akıtma ve kesme işi ile sınırlı bir eylem değildir. Birtakım hayvanların doğaya özgür bırakılmaları da bu niyeti karşılamaktadır. Kansız kurbanlar olarak sınıflandırılmış olan bu gruba Tanrı'ya sunulan birtakım hediyeler ile saçı yapma geleneğini de ekleyebiliriz. Toy ve düğünlerde, kimi zaman da birtakım tabiat olayları karşısında yapılan "saçı" hemen hemen bütün Türk topluluklarında mevcuttur.[3] Saçılan nesneler, topluluğun değişik zamanlarda ürettiği ve kendileri için önemli olan ürünlerdir. Bunlar avcılık devrinde; avın kanı, yağı ve eti, çobanlık devrinde; süt, kımız ve hayvanların yağı, çiftçilik devrinde ise darı, buğday, meyveler ve altın, para, mücevher gibi kıymetli eşyalardır **[İnan 2000: 100]**.

Erken dönem topluluklarında kanlı kurban olarak küçük ve büyükbaş hayvanların yanı sıra, insanların da kullanıldığı bilinmektedir. İnsan kurbanı, ağırlıklı olarak Eski Çağ Ortadoğu'sunda görülen bir uygulama idi.[4] Bu geleneğin tarım kültürü ile alakalı olduğunu düşünen Mircea Eliade'ye göre; insan kurbanı, Mezopotamya ve Anadolu üzerinden yayılmış

---

[1] Kâşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it Türk*, C. III, Çev. Besim Atalay, 5. Baskı, TDK, Ankara, 2006, s.10. *Yağış*: İslamdan evvel Türklerin adak için yahut Tanrılara yakınlık elde etmek için putlara kestikleri kurban. s.10.

[2] Kâşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it Türk*, C. I, s.65. *Idhuk*: Kutlu ve mübarek olan her nesne. Bırakılan her hayvana bu ad verilir. Sözlükte aynı kelime ıduk dağ olarak da karşımıza çıkar. Bu da geçit vermeyerek uzanıp giden dağ anlamını taşımaktadır. s. 65.

[3] Moğollarda "saçu" şeklinde söylenen Türkçe kökenli bu kelime, Azerbaycan ve Türkmen Türkçesinde "sepmek", Başkurt Türkçesinde "sasiv"; Kazak Türkçesinde "şaşuv", Kırgız ve Tatar Türkçesinde "çaçû", Özbek Türkçesinde "saçmak", Uygur Türkçesinde "çamçak" şeklinde Türk topluluklarının kullandığı ortak bir terimdir. Saçı geleneği hakkında bk. Kurtoğlu Orhan, "Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği", *Milli Folklor*, 2009, Yıl 21, S. 81, s. 89-99.

[4] Bu konuda yapılmış bir çalışma için bk. Mutlu Akkuş S., "Eski Mezopotamya'da Tanrılara Sunulan Kurbanlar", *Tarih Okulu Dergisi*, Mart 2014, S. 17, ss. 1-17.

olmalıdır. Yunan mitolojisinde de izine rastlanılan insan kurbanının, eski Fars kültüründe ve cahiliye dönemi Arap toplumunda da var olduğu bilinmektedir. Buna karşılık eski Türklerde insan kurbanını anımsatacak bilgi yok denecek kadar azdır. Bilinen en sahih kayıt, Köktürk yurduna gelen Bizans elçisi Valentin'in, İstemi Kağan'ın yuğ merasimini anlattığı satırlardır. Buradaki kayda göre; *"Matem günlerinden birinde dört tane bağlı Hun getirdiler ve babasının (kağanın) atları ile bunları ortaya koydular. (Uçmağa) gidip (kağanın) hizmetine girmelerini emrettiler..."* [**Ligeti 1998: 72**]. Bu istisna haber dışında Türklerde insan kurbanının olduğuna dair delil gösterilebilecek unsurlar birtakım eski Türk destanlarıdır. Bu destanlardan bir tanesi Başkurtların, ünlü Ural Batır Destanı'dır. Destana göre; kağan, yılda bir defa insan kurban etmektedir. Türk tarihinin erken dönemleri hakkında önemli çalışmalara imza atan Eberhard, Türkler arasında böyle bir uygulamanın olmadığını belirtir. Bu hususta hemfikir olan Ögel de insan kurbanının bir Moğol geleneği olduğunu söylemiştir.

Eski Türklerde kurban denilince akla gelen ilk hayvanın at olduğunu söyleyebiliriz. "Türk'ün kanadı" olan atlar, yalnızca bir savaş aracı olarak değerlendirilmemiş, yük taşımadan gıda teminine kadar bozkır yaşamının hemen her köşesinde müstesna bir yer teşkil etmiştir. Atın gündelik hayattaki yeri ve önemini yine Divan-ı Lügat'it Türk'teki birçok kayıt gözler önüne sermektedir.[5] Sözlükte *"yund"* olarak zikredilen atların, etinin misk gibi koktuğu ve atın karnından çıkarılan yağın[6] Türklerin en sevdiği yağ olduğu belirtilmiştir. At eti ve yağının haricinde, sütünden elde edilen kımız, eski Türklerin "millî içeceği" idi. Kurban olarak attan sonra en çok tercih edilen hayvanlar ise sığır, keçi, koç, kuzu ve öküz olmuştur.

Göçebe hayat tarzının vazgeçilmezi olan at, Tanrı'ya olan bağlılığı ve şükranı gösterme açısından özel bir yere sahiptir. Burada kendisi için en değerli olan hayvan seçilerek Tanrı'ya olan itaat ve şükran gösteriliyordu. Bunun yanında ölen kişinin atının kurban edilmesi, ölümünde ona refakat edeceği inancıyla alakalıdır. Uçmağ ve tamu inancına sahip olan Türkler öteki hayatlarında da atlarının kendilerine hizmet edeceğine inanıyorlardı. Ölen kişinin atı ya da atlarının kurban edilmesi geciktiği takdirde, yaşanılacağına inanılan olumsuzlukların en güzel örneğini İbn Fadlan'ın seyahat notlarında buluyoruz. X. yüzyıl başlarında Türk ülkelerine meşhur seyahatini gerçekleştiren İbn Fadlan, Oğuzların cenaze merasimlerine dair birtakım haberler aktarmaktadır. Buna göre; *"Bazen hayvanları öldürmeyi bir-iki gün geciktirirler. Büyüklerinden bir yaşlı, onları hayvanlarını öldürmeye teşvik eder. Ölüyü kastederek falanı rüyamda gördüm, bana; işte görüyorsun! Arkadaşlarım beni geçtiler. Yalın ayak yürümekten, onları takip etmekten ayaklarım çatladı. Onlara yetişemiyorum, tek başıma kaldım der"* [**İbn Fadlan Seyahatnamesi: 15**]. Seyyahımız bu tür uyarıların üzerine Oğuzların derhal o kişinin hayvanlarından keserek başlarını ve derilerini mezarın yanına sırıklara astıklarını nakleder.

Esasen at kurbanının kökleri, oldukça erken dönemli bozkır halklarına kadar inmektedir. İskitlerde de bu uygulamanın olduğunun izlerine Herodot'ta rastlıyoruz. Antikçağ yazarımız, bir İskit kralının cenaze töreninde mezarın içinde boş kalan yerlere kralın atlarının boğulup konduğunu belirtmektedir [**Ökmen 2006: 323**]. Ayrıca ölen kişinin sene-i devriyesinde onun en güzel atlarından elli tanesinin boğulup iç organlarının çıkartıldığını, içlerinin temizlenerek saman doldurulduğunu ve dikildiğini kaydetmiştir [**Ökmen 2006: 323-324**]. At kafasının sırığa geçirilmesi ve derisinin sırıklara gerilerek mezarın yanına dikilmesi ritüeli birçok bozkır topluluğunda görülmektedir. Hunlar ve Göktürklerde de ölen kişinin atının

[5] Sözlükte at kelimesi, 189 yerde geçerken, yund 11 defa zikredilmiştir.

[6] Kâşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it Türk*, C. III., s.223; *yund kazısı yağ* denir ki "Yağ, atın karnından çıkan yağdır" demektir. Bu Türklerin en çok sevdiği yağdır.

kurban edilerek kafasının mezar yanına bırakılmasına devam edildiği bilinmektedir [Eberhard 1996: 94]. XIII. yüzyıla gelindiğinde bu kez Kıpçaklarda aynı uygulamayla karşılaşılmaktadır. Rubruck, bir Kıpçak mezarının etrafında 16 tane at derisinin gerili olduğunu kaydetmiştir. At kafası ve derisinin sırıklara geçirilmesi, bir nevi atın canlandırılması Altaylılar ve Yakutlarda da vardır. Altaylılar buna "baydara", Yakutlar ise "tabık" demektedirler [İnan 2000: 101]. Anadolu coğrafyasına gelindiği vakit ise İslamiyet'in de kabulüyle beraber birtakım değişikliklerle bu inancın yaşatıldığı anlaşılmaktadır. Selçuklu sultanı İzzeddin Keykavus, babasının türbesine nöbette bulundurulması için bir yedek at tayin ettirmiş; ancak İslam inancı etkisiyle bu at kesilmemiştir [Onay 2013: 485].

Fotoğraf-1: Baydara/ Tabık Örneği [Kaynak: http://www.odinsvolk.ca/horse.htm]

Eski Türklerdeki kurban anlayışı, kitleler halinde İslam dinine geçiş ile birlikte yeni bir boyut kazanarak devam etmiştir. İslam'da kurban geleneği Hz. İbrahim'le birlikte başlatılmaktadır. Adak, şükür ve akika kurbanı gibi çeşitlendirilir [Kur'an Rehberi: 20]. İslamiyet'te, kurban edilecek hayvanın sağlıklı olmasının yanında yaşını doldurmuş olması gibi bazı kıstaslar vardır ve kesilecek hayvanlar sınırlandırılmıştır. Buna göre sığır, manda, deve, koyun ve keçi kurban edilebilecek hayvanlardır. İslam inancında atın kurban edilmesi uygun görülmemişse de gerek Kur'an-ı Kerim'de, gerekse hadislerde at eti yemenin hükmüne dair açık bir kaidenin bulunmaması Türkler arasında at eti yenmesinin devam etmesini sağlamıştır.[7]

İslamiyet'in kabulünden sonra ağırlıklı olarak gıda temini için, zaman zaman da adaklık gayesiyle at kesme işinin sürdürüldüğünü görüyoruz. Bozkır hayatının vazgeçilmezleri arasına giren bu ritüelin izlerine geçiş dönemindeki Türk destanlarında da rastlanmaktadır. Bunun en belirgin örneklerinden biri olan Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatmalar, atın Türk kültüründeki yerini ve atla ilgili uygulamaları göstermesi açısından oldukça önemli bir yere

[7]Kur'an ve sünnette at eti yemenin hükmü hakkında açık bir ifade bulunmamaktadır. Hanefî mezhebinde, Ebû Hanife'den rivayet edilip tercih edilen görüş ile Malikîlerden gelen bir görüşe göre, at etinin yenilmesi tenzihen (helale yakın) mekruhtur. İmam Ebû Yusuf ile İmam Muhammed'e, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleriyle Malikîlerden gelen diğer bir rivayete göre ise at etinin yenilmesi mubahtır (Serahsî, el- Mebsût, XI, 233; Nevevî, el-Mecmu', IX, 4; İbn Rüşd, Bidâye I, 470).
Bk. https://fetva.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38685/at-eti-helal-midir- (Ulaşım Tarihi: 12.01.2015)

sahiptir. Bu anlatmalarda at figürü, hemen her yönü ile karşımıza çıkmaktadır. Bamsı Beyrek'in atını *"kardaşından yeg"* görmesi, Salur Kazan'ın *"konur atın iyesi"* sözleriyle yüceltilmesi gibi örnekler, ata verilen kutsiyetin bir göstergesidir. Bunlarla birlikte hikâyelerde, at kurbanını anlatan satırlar karşımıza çıkmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatmalarda at kesme işlemine farklı şekillerde rastlanmaktadır. Hikâyelerin çoğunda bu uygulamanın ziyafet gayesi ile yapıldığını görüyoruz. Bunun yanında Boğaç Han'ın hikâyesinde at kesme işinin bir adak niyetiyle yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu hikâyede Hanlar Hanı Bayındır, her yıl Oğuz beylerine verdiği şölende gelenek üzerine bir yere ak, bir yere kızıl, bir yere de kara otağ diktirmiş, oğlu olanın ak otağda, kızı olanın kızıl otağda, evladı olmayanın ise Tanrı'nın bedduasına uğradığını söyleyerek kara otağda ağırlanmasını buyurmuştur. Şölende kara otağda, kara keçe üzerine oturtulan, önüne kara koyun etinden yahni sunulan Dirse Han, hatununa: "S*enden midir, benden midir, Tanrı Taala bize bir topaç gibi oğul vermez nedendir...*" **[Gökyay 2006: 26]** diyerek serzenişte bulunmuştur. Bunun üzerine Dirse Han'ın hatunu kocasına; *"attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kes (...) dilek dile, olur ki bir ağzı dualının hayır duası ile Tanrı bize topaç gibi bir çocuk verir"* **[Gökyay 2006: 26]** der ve anlatıya göre, Dirse Han'ın bu öğüdü dinlemesiyle dileği yerine gelir, Tanrı ona bir erkek çocuk bağışlar. Burada Tanrı'ya dilek diler iken kesilen hayvanları ve bunların etlerinden tertip edilen ziyafeti, adaklık olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bir diğer önemli nokta, kesilecek hayvanın cinsiyeti ile ilgilidir. Görüldüğü üzere hikâyede erkek at kurban edilmesi istenir. Uygulamaya baktığımızda da gerek eski Türk inancına sahip gerekse Müslüman Türk topluluklarında kurban için erkek hayvan daha makbul görülmektedir **[İnan 2000: 100]**.

Yine Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatmalardan biri olan Kazan Bey oğlu Uruz'un destanında, kâfirle savaştan dönen kocasını yalnız gören Burla Hatun, oğlu Uruz'un nerede olduğunu sorarken; *"kara elbiseli dervişlere adak verdim (...) dilek ile bir oğlu zor buldum."* **[Gökyay 2006: 99]** diye yakınır. Ayrıntısı verilmemiş olmasına rağmen burada da çocuk sahibi olmak için adaklığın önemine vurgu vardır. Benzer motiflere Kırgız- Kazak destanlarında da rastlanmaktadır, "Dudar Kız" hikâyesinde; Tanrı'dan çocuk dilerken "attan aygır, sığırdan buğra, koyundan koç, keçiden teke" kurban edilmiştir **[İnan 2000: 101]**.

Dede Korkut Kitabı'nda, İç Oğuz- Dış Oğuz mücadelesini anlatan ve Beyrek'in ölümü ile sonuçlanan son anlatmada da konumuzla ilgili oldukça önemli bir ayrıntı bulunmaktadır. Bu hikâyede Kazan'a (İç Oğuz) düşman olan Aruz, aracılık yapması bahanesiyle yanına çağırdığı Beyrek'i, Kazan'a karşı kendileriyle işbirliği yapması yönünde zorlar. Beyrek, Kazan'a asi gelmeyeceğini söyleyince Aruz, kılıcı ile onun sağ oyluğunu keser. Yaralanan Beyrek'i otağına götürürler ve Beyrek burada adamlarına:

"Yiğitlerim yerinizden halkın

Ak boz atımın kuyruğunu kesin

Arku Beli Ala Dağdan geceleyin aşın

Akıntılı güzel suyu delip geçin

Kazanın divanına koşup varın,

Ak çıkarıp kara giyin

Sen sağ ol Beyrek öldü diyin..." **[Gökyay 2006: 191]** şeklinde öğütte bulunur. Bir yas alameti olarak atın kuyruğunun kesilmesi yahut örülmesi, Türklerde oldukça eski bir gelenektir. Savaşta ölen kişinin eşinin saçlarını keserek yas tutması gibi sahibi ölen at da bir anlamda dul kalmıştır. Savaşa giderken düğümledikleri at kuyrukları kesilerek mezarın başına tuğ olarak dikilir. Defin töreninde at kuyruğunu kesme âdetinin M.Ö. III-IV. yüzyıl-

larda dahi mevcut olduğu, Pazırık kurganından çıkarılan donmuş atların kuyruklarının kesik olmasından ve Pazırık halılarında kuyruğu kesik ve bağlı at motiflerinden anlaşılmaktadır [Ögel 2003: 59-60].

At kuyruğunu kesme işine *"dullamak"* denmektedir [Hacıgökmen 2013: 404]. Bu anlamda Kırgız, Yakut ve Kazak lehçelerinde *"tuldamak, tuluyah, tullamak"* gibi kelimeler mevcuttur [İnan 1995: 198]. Radloff, Kazaklarda ölen kişinin yedisinde verilen ziyafetten sonra ölünün atlarından bir iki tanesinin kuyruğu ve yelesi kesilerek, üzerine eyer takımının ters bir şekilde yerleştirilip taziye çadırına getirildiğini anlatır [Radloff 1994: 227].

İslamiyet'i kabul eden Türk toplulukları arasında da bu gelenek oldukça uzun bir müddet devam ettirilmiştir. Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'in yas töreninde atların kuyruklarının kesildiği bilinmektedir [Hacıgökmen 2013: 407]. Osmanlılarda ise II. Murat ve II. Mehmet gibi padişahların cenaze merasimlerinde bu uygulamayla karşılaşılmaktadır. II. Mehmet'in cenazesini anlatan Sarıca Kemal; *"hezar at kuyruğunu kestilerdi. Nice kurulu yayı yastılardı"* satırlarıyla bu durumu özetlemektedir [Tekindağ 1963: 46].

Burada dikkati çeken bir diğer unsur da atın rengi ile ilgilidir. Gök Tanrı inancına sahip Türkler de din adamları yani kamlar, Tanrı Ülgen'e ve iyi ruhlara boz atları kurban ediyorlardı. Çeşitli Türk boyları arasında derlemeler yapan Radloff, en yüce Tanrı'ya boz renkli atları, ondan sonra gelen ruhlara ise kızıl renkli atları kestiklerini not etmiştir [Gökyay 2006: 1171]. Manas Destanı'ndan örnek verecek olursak; buradaki kahramanların da ak boz kısraklar kurban ettiklerini görürüz. Yakup Han, Manas doğduğu gün böyle bir kurban sunmuştur. Manas'ın oğlu Semetey de babasının mezarı üzerinde ak boz kısrak kestirmiştir.[8]

Yine renkle ilgili olarak Yakutlarda, hastaya bakmak için çağırılan şamanların evin en saygılı yeri olarak kabul edilen, boz at derisinden yapılmış post üzerine oturtuldukları ve ayinini bu post üzerinde gerçekleştirdikleri bilinmektedir [İnan 2000: 114-115]. Yakutlar için oldukça kutsal kabul edilen kartal, şayet bir kimse tarafından öldürülürse o kişi hastalanır. Bunun tedavisinin kürek kemikleri üzerinde beyaz leke bulunan yağız kısrak kesilerek olacağına inanılır. Şaman, çürük ağaçtan yaptığı bir kartal suretinin üzerine kurbanın yüreğinden çıkan kanla göz, ağız gibi resimler çizer ve dualarında hastanın kartala saygı göstereceğine dair sözler verir [İnan 2000: 119].

Kurbanın rengi ile birlikte yine hangi ruhlara kurban edildiğinin bir başka göstergesi "baydara"sının ne yöne doğru dikildiğidir. Ülgen adına kesilen kurbanların baydarası doğuya, kötü ruhlara kesilenler ise batıya doğru dikilmektedir [İnan 2000: 105].

Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatmalardan Kazan Bey oğlu Uruz ve Uşun Koca oğlu Segrek'de, at kesimiyle ilgili eski bir gelenek karşımıza çıkmaktadır. Her iki anlatmada da ölü aşı olarak at eti dağıtıldığını görüyoruz. İlk hikâyede, oğlunun savaş tecrübesi kazanması için onu kâfir yurtlarına götüren Kazan, cenk esnasında Uruz'un kâfirlere esir düşmesine engel olamamıştır. Oğlunu kurtarmaya giden Kazan ile oğlu Uruz'un karşılaşmasında, Uruz babasından kendisini tehlikeye atmamasını ve geri dönmesini isterken;

"Benim anam benim için kaygılanmasın
Bir ay baksın

[8] *Manas Destanı*, Derleyen W. Radloff, Türksoy Yayınları, 1995, s. 242. Semetey, Ay- Çürök'le yaşarken bir rüya görür ve bu rüyanın etkisiyle Manas'ın türbesine giderek beyaz bir kısrak kurban etmeye karar verir. Ay- Çürök bunu yaparsa kötü şeyler olacağına dair kehanette bulunmuştur. Bk. Türkmen Fikret, *Manas Destanı Üzerinde İncelemeler*, (Çeviriler –I), TDK, Ankara 1995, s.109.

Bir ayda varmazsam iki ay baksın
iki ayda varmazsam üç ay baksın
Üç ayda varmazsam öldüğümü o vakit bilsin
Aygır atımı boğazlayıp aşımı versin..." demektedir **[Gökyay 2006: 103]**.

Uruz'un babası ve diğer Oğuz beyleri tarafından kurtarılmasını anlatan bu hikâye esasen baştan sona İslami motiflerle örülüdür. Hikâyede savaş boyunca gerek Kazan gerekse adamları, abdest alıp namaz kılar ve Peygamber'e salavat getirirler. Bunun yanında ölü aşı olarak atın kesilmesi ve dağıtılması gibi eski Türk inancındaki uygulamalardan da vazgeçilmediği görülür.

Uşun Koca oğlu Segrek anlatmasında ise, kâfirlere esir düşen ve Alınca Kalesi'nde zapt edilen ağabeyini kurtarmaya kararlı olan Segrek'in önüne geçmek isteyen ailesi çareyi, onu bir kızla evlendirmede bulmuştur. Ancak zifaf gecesi Segrek, hatununa dokunmayarak; *"kız sen beni bir yıl bekle, bir yılda gelmezsem iki yıl bekle, iki yılda gelmezsem üç yıl bekle, gelmezsem o vakit benim öldüğümü bilesin, aygır atımı boğazlayıp aşımı ver, gözün kimi tutarsa, gönlün kimi severse ona var"* **[Gökyay 2006: 168]** diyerek yola koyulmuştur. Burada da tekrarlanan "ölü aşı" bütün Türk boylarında rastlanılan genel bir ritüeldir. Divanü Lûgat-it Türk'te bunun karşılığı olarak "yoğ" kelimesi verilmektedir. Kaşgarlı, yoğ için ölü gömüldükten üç yahut yedi güne kadar verilen yemek demektedir.[9]

Anlatmalarda at kurban edilmesiyle ilgili olarak sunmuş olduğumuz bu örnekler, anlatmaların gelişim dönemleri veya yazıya geçirildiği düşünülen XIV. yüzyılla sınırlı kalmamıştır. Türk yurtlarının hemen hepsinde bu uygulamalar hâlâ devam etmektedir. Orta Asya'daki Türkler günümüzde at kesme işlemini hem inanç doğrultusunda hem de gıda temini açısından yoğun bir şekilde sürdürmektedirler.

XX. yüzyılın başında Güney Sibirya'ya bir seyahat düzenleyen Jeremiah Curtin, notlarına bir at kurbanı törenini de eklemiştir.[10]

Fotoğraf-2: Jeremiah Curtin'in Seyahatnamesinden At Kurbanı Sahnesi

[9] Kâşgarlı Mahmud, Divanü Lûgat-it Türk, C. III., s.143; ayrıca yoğ basan kelimesi geçer. Bk. DLT, C. I., s. 398, *yoğ basan* kelimesi için ölü gömüldükten sonra yenilen yemek açıklaması yapılmıştır.
[10] Jeremiah Curtin, (1835-1906) Amerikalı halkbilimci 1900'lü yılların başında Güney Sibirya'ya bir seyahat gezisi düzenlemiş ve bölgedeki birçok topluluğu görme imkânı bulmuştur. Özellikle Buryatlar arasında vakit geçiren Curtin'in gözlemleri ölümünden sonra bir kitap hâline getirilmiştir.

Curtin, atın sırtüstü yatırılarak, uzman bir kişi tarafından göğüs kafesine atılan bir çentikle, kalbinin çıkarılmasıyla kurban edildiğini anlatır.[11] Bu tören esnasında etlerin ve kemiklerin hemen oradakilere dağıtıldığı, geriye hiçbir parçanın bırakılmadığı ve kimsenin bu etlerden evlerine götürmeden orada tüketildiği görülmektedir. Kalan parçaların kedi ya da köpekler tarafından yenmesi sakıncalı görülürken, kemiklerin bir kısmı da akbabalara atılmaktadır. Bu kuşların bazı durumlarda kendilerine yol gösterici olacağına inanılmaktadır. Curtin, burada son derece önemli bir ayrıntıyı da ekler; törene katılanlar kurban esnasında Tanrıdan; *"çiftliklerinin dolmasını... bir erkek evladı... ve yağmur"* isteyerek dua etmişlerdir [Curtin 1909: 47].

Fotoğraf-3: Jeremiah Curtin'in Seyahatnamesinden At Kurbanı Sahnesi

Geç tarihlerde Tatarlar arasında at kesme işinin devam ettiğinin izlerine birtakım edebî eserlerde de rastlıyoruz. Bunlar arasında Renad Muhammedi'nin, Sultan Galiyev'i anlattığı *Sırat Köprüsü*[12] isimli kitapta bir at kurbanı sahnesi dikkat çekmektedir. Eserde 1937 yılında cereyan eden hadiseler çerçevesinde Galiyev'in bir Tatar köyüne at kesimine davet edildiği anlatılmaktadır. Burada atın tam anlamıyla İslamî usullere göre kesildiğini görürüz. Kesecek kişinin abdestli olması ve atın kıbleye doğru yatırılması gibi birtakım kaidelere dikkat edilmektedir [Muhammedi 1993: 428-432].

Anadolu coğrafyasına baktığımızda ise at kurbanının azaldığı gözlemlenmektedir. Buna rağmen, bu uygulamanın temelli terk edildiğini söyleyemeyiz. Çorum'un Dodurga ilçesine bağlı bir Alevi- Bektaşi köyü olan Mehmet Dede Tekke köyünde at kurbanı ritüeli hâlen

[11] Hayvanın kanının yere damlatılmadan kurban edilmesiyle ilgili olarak Jean Paul Roux, Türklerin gök ve diğer iyi ruhlara kurban verirken kanının yere damlamamasına büyük özen gösterdiklerini belirtir. Bk. Roux Jean Paul, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı, İstanbul, 1999, s. 121-122.

[12] Prof. Dr. Turan Yazgan, söz konusu eser için sunuş kısmında; KGB dosyalarından, mahkeme zabıtlarından ve her türlü birinci el kaynaktan yararlanarak oluşturulmuş bir tür belgesel roman olduğunu belirtmektedir.

daha devam ettirilmektedir.[13] Etrafı tarihî mezarlar ile çevrili olan Mehmet Dede Türbesi'nde her yıl bahar aylarında yapılan yağmur duası için at kurban edilmektedir [Bekki 2008: 100]. Bundan başka, çocuk sahibi olmak isteyenler ile askere gidecek olanlar da türbeye gelerek kurban kesmektedirler. At kesimi esnasında tıpkı Tatarlarda olduğu gibi, kıbleye doğru yatırılması, kurban tekbirinin okunması, üç ayağı bağlanarak, arka sağ ayağının serbest bırakılması gibi hususlara dikkat edilmektedir [Aksüt 2007: 617]. Diğer Türk coğrafyalarından farklı olarak burada, kesilen atlar yenmez, karnı yarılarak doğaya terk edilmektedir. Kurbandan bir hafta sonra kesim yerine gelinerek atların kartallar vb. vahşi hayvanlar tarafından yenip yenmediğine bakılır [Bekki 2008: 47]. Kurbanın makbul olup olmadığı, bolluk ve bereket getirip getirmeyeceği bu duruma göre tespit edilmektedir. Kesilecek atları belirlemede ise cinsiyete önem verilmediği, yalnızca sağlıklı bir durumda olup kesim yerine kurbanın kendisi gelebilecek hâlde olmasına dikkat edildiği belirtilmektedir. Bunun haricinde Anadolu'da at kurbanının sürdürüldüğüne dair başka bir örneğe rastlanmamaktadır.

Fotoğraf-4: Çorum/Dodurga'da (Mehmetdedetekke Köyü) At Kurbanı
Kaynak: http://www.haber1.com/resimler/diger/400

Sonuç

Türk kültür tarihinin en önemli unsurlarından biri olan ve çeşitli Türk destanlarına da yansıyan at kurbanının farklı coğrafyalarda, kendilerine has usullerle de olsa devam ettirildiğini görülmektedir. Dede Korkut anlatmalarında geçen "at kurbanı" uygulamalarının bu anlatmaların İslami dönemde yazıya geçirildikleri göz önünde bulundurulduğunda, önceki dönem sözlü gelenekte daha güçlü yaşadıklarını söylemek mümkündür.

[13] Mehmet Dede Tekke köyü haricinde Kuyucak, Derinöz, Ağaççam, Kayı, Hasanağa, Yeniköy, Ayva, Tırıklar, Dikenli, Kabakderesi gibi sünni mezhebe bağlı köylerde de at kesimi yapılmaktadır. Bk. Aksüt Ali, "At Kurbanı", *2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni*, 2007, s.613.

Eski Türk inanç sistemi içerisinde var olan ve terk edilmesi güç gözüken bunun gibi birtakım inanç merkezli ritüeller, İslam çerçevesinde yeniden yorumlanarak yaşatılmaya devam etmiştir.

At kurbanının, Türk boylarının gerek yaşantısında gerekse edebî üretimlerinde inanç merkezli bir uygulama olarak şekillendiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

- AKSÜT Ali [2007]. "At Kurbanı", *2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni 17-18-19 Ekim 07*, Editörler: Kılıç Filiz- Bülbül Tuncay, Cilt:1.
- BEKKİ Salahaddin [2008]. "Çorum – Dodurga'da Bir İnanç Merkezi, Mehmetdedetekke Köyü ve At Kurbanı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Dergisi*, S.47.
- CURTİN Jeremiah [1909]. *A Journey in Southern Siberia – The Mongols*, Their Religion and Their Myths.
- *Dedem Korkudun Kitabı* [2006]. Haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- EBERHARD Wolfram [1996]. *Çin'in Şimal Komşuları*, Çev. Nimet Uluğtuğ, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- HACIGÖKMEN Mehmet Ali [2013]. "Türklerde Yas Adeti Temelleri ve Sonuçları", *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan,* Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay.
- HEROTODOS [2006]. *Tarih*, Çev. Müntekim Ökmen, Türkiye İş Bankası Yay.
- *İBN FADLAN SEYAHATNAMESİ* [2012]. Çev. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yay.
- İNAN Abdülkadir [2000]. *Tarihte ve Bugün Şamanizm – Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- *DİVANÜ LÛGAT-İT TÜRK* [2006]. Kâşgarlı Mahmud, Çev. Besim Atalay, 5. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- *KURBAN REHBERİ*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- KURTOĞLU Orhan [2009]. "Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği", *Millî Folklor*, Yıl 21, S.81.
- LIGETİ Louis [1998]. *Bilinmeyen İç Asya,* Çev. Sadrettin Karatay, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- *MANAS DESTANI* [1995]. Derleyen W. Radloff, Yayına Hazırlayan: Emine Gürsoy-Naskali, Ankara: Türksoy Yay.
- MUTLU Akkuş Suzan [2014]. "Eski Mezopotamya'da Tanrılara Sunulan Kurbanlar", *Tarih Okulu Dergisi,* Mart, S. 17.
- ONAY İbrahim [2013]. "İslamiyet'ten Önce Türklerde, Cenaze ve Defin İşlemlerinde Uygulanan Gelenekler ve Bunların Amaçları", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6, Issue 3, March.
- ÖGEL Bahaeddin [2003]. *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- RADLOFF Wilhelm [1994]. *Sibirya'dan*, II, Çev. Ahmet Temir, İstanbul.
- MUHAMMEDİ Renad [1993]. Sırat Köprüsü- Sultan Galiyev, Türkçeye Aktaran Mustafa Öner, İstanbul: TDAV.
- ROUX Jean Paul [1999]. *Altay Türklerinde Ölüm*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- TEKİNDAĞ Şehâbeddîn [1963]. "Padişahlar İçin Tertiplenen Türk Usulu Cenaze", *Türk Kültürü*, S. 7, Ankara.
- *TÜRKÇE SÖZLÜK* [2011]. Hazırlayan: Şükrü H. Akalın, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- TÜRKMEN Fikret [1995]. *Manas Destanı Üzerinde İncelemeler*, (Çeviriler-I), Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.